

Proběhly první dva ročníky Letní školy církevních dějin. Litoměřice, 6.–10. září 2021 a 5.–9. září 2022

Nabídka akcí, které se věnují historickým tématům a jsou určeny odborné i širší veřejnosti, studentstvu či učitelstvu, je v posledních desetiletích nesmírně pestrá, ať už na problematiku nahlížíme z čistě odborné perspektivy, nebo ji vnímáme v rámci kulturního dědictví, v kontextu jejího působení ve veřejném prostoru či uvažujeme o její aplikaci ve vzdělávání na všech stupních výuky a studia. Zdá se, že i pozornost věnovaná těmto akcím se proměňuje, řada lidí je raději sleduje v pohodlí online prostoru. Autor této zprávy proto dosti váhal, když jej Michal Sklenář, odborný pracovník Ústavu pro studium totalitních režimů (dále ÚSTR), absolvent Filozofické a Katolické teologické fakulty, oslovil před několika lety s nápadem uskutečnit něco nového — letní školu věnovanou církevním dějinám. Počátky se vyznačovaly obvyklými porodními bolestmi takových akcí. Poznamenala je též trvající pandemie covid-19 a ekonomické potíže univerzitního sektoru. Nakonec se však podařilo sestavit bohatý program a ani obavy, že nová letní škola neosloví potenciální zájemce, se naštěstí nenaplnily. V tuto chvíli mohou shrnout první dva úspěšně realizované ročníky a věřím, že se podaří uskutečnit přinejmenším ročník třetí.

Hlavním pořadatelem letní školy, který nese i větší část finančních nákladů, je ÚSTR, jenž pro první ročník oslovil Filozofickou, Pedagogickou a Katolickou teologickou fakultu Univerzity Karlovy (dále UK); v roce 2022 byla spolupráce rozšířena o kolegy z Evangelické teologické fakulty. Volněji letos spolupracovaly i Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a Univerzita v Hradci Králové (dále UHK). Referenty i posluchače letní školy hostil dům kardinála Štěpána Trochty, zřízený kdysi diecézí, vedený boromejkami jako ústav pro hluchoněmé děti a v letech 1950–1990 využívaný jako diecézní seminář a teologický institut pro studenty teologie. Dnes jej provozuje litoměřická diecéze jako ubytovací a konferenční zařízení. K příjemnému přijetí v Litoměřicích nepochybně přispěl i biskupský archivář Martin Barus.

Cílem obou ročníků letní školy bylo jednak představit aktuální badatelské přístupy k církevním dějinám (v rámci odborných přednášek zacílených především na studenty, přednášek pro veřejnost a diskusního fóra), jednak uskutečnit workshopy, kde by byla církevní témata aplikována, a konečně také pracovat se samotnými Litoměřicemi, městem s bohatou historií, spoustou zachovaných památek a barvitými náboženskými tradicemi.

Letní školu v roce 2021, jež záměrně nebyla úžeji tematicky vymezena, zahájil Tomáš Petráček (Pedagogická fakulta UHK, Biskupství královéhradecké) přednáškou o dějinách zkoumání Bible jakožto součásti církevních dějin. Představil progresivnější i tradičnější proudy biblistiky, koncept neomylnosti církve-učitelky, který se nepochybně střetává s moderními vědeckými přístupy (a v Bibli není obsažen), a zajímavé osobnosti tohoto oboru z českého prostředí. Zdeněk R. Nešpor (Sociologický ústav AV ČR, Fakulta humanitních studií UK) se věnoval vývoji Českobratrské církve evangelické a její konfesní identitě, zakládané historicky. Téma ateismu „v české kotlině“ probral večerní kulatý stůl, jehož se účastnili Tomáš Petráček, David Bouma (Pedagogická fakulta UHK, Biskupství královéhradecké) a Zdeněk R. Nešpor. Debatující

se zaměřili zejména na kořeny ateismu a antiklerikalismu, přínosný byl nepochybně pokus o ekumenický pohled na problematiku.

Následující den naplnily příspěvky zabírající se církevními dějinami 20. století — Marek Šmíd (Katolická teologická fakulta UK) sledoval vztahy Československa a Vatikánu ve 20. století, Michal Sklenář charakterizoval fáze a podoby církevní politiky v Československu v letech 1945–1989. Prakticky orientováno bylo vystoupení Libora Svobody (ÚSTR) zaměřené na příklady sledování církevních aktivit z Archivu bezpečnostních složek. Odpoledne bylo zasvěceno exkurzi po městě Litoměřicích, zejména jeho církevních památkách, již vedl Martin Barus. Vyvrcholila návštěvou katedrály a vlídným přijetím v biskupské rezidenci. Večerní workshop vedl Čeněk Pýcha (ÚSTR): účastníci se seznámili s nápaditými, byť možná informačně poněkud přetíženými pracovními listy věnovanými osobnosti P. Josefa Toufara.

Střeďeční program otevřel příspěvek Jaroslava Šebka (Historický ústav AV ČR) o církvi v době normalizace. Na bádání v terénu byly zaměřeny přednášky archivářů působících v diecézních archivech — Martina Baruse (Litoměřice) a Ladislava Holoubka (Hradec Králové). Majetkovým poměrům řádu maltézských rytířů se věnoval Martin Pola (doktorand Filozofické fakulty UK), který uplatnil nejen kompetence historika, ale též ekonomu.

Předposlední den letní školy se nesl ve znamení exkurze do Státního oblastního archivu v Litoměřicích, kde zdejší odborná pracovnice Daniela Brokešová představila především bohaté fondy odrážející spletité náboženské dějiny města. Následovala přednáška Kateřiny Charvátové (Pedagogická fakulta UK) zaměřená na život ve středověkém klášteře s důrazem na cisterciácký řád. Její poznatky byly poté aplikovány v nápaditém workshopu vedeném Petrem Hudcem (Národní památkový ústav), během něž účastníci letní školy s chutí budovali virtuální klášter. Program uzavřela večerní přednáška Jiřího Mikulce (Pedagogická fakulta UK, Historický ústav AV ČR) věnovaná barokní zbožnosti a přípravě na smrt v českých zemích. V pátek pak zazněly příspěvky na téma reflexe jezuitské spirituality ve výtvarném umění (Petra Oulíková, Katolická teologická fakulta UK) a českého modernismu v dílech Milady Součkové a Zdeňka Rykra (Klára Kudlová, Katolická teologická fakulta UK).

Shrnutí letní školy i pozitivní reakce většiny účastníků dodaly pořadatelům energii k pořádání druhého ročníku, který byl věnován obecně nastolené otázce, co to vlastně jsou církevní dějiny a jaké je jejich místo mezi teologií a historií. Pohled historika a základní linie historického výzkumu církevních a náboženských dějin představil Drahomír Suchánek (Filozofická fakulta UK). Ota Halama (Evangelická teologická fakulta UK) nastínil perspektivu teologickou (a evangelickou). Představeny byly různé teologické přístupy (biblický, historický, systematický či praktický), mluvčí si pokládali otázky po smyslu církevních dějin, ale i po osobní angažovanosti historika, jenž si klade základní existenciální otázky a je sám pod vlivem tradice, ale třeba i své konfese. Složitá je také pozice církevního historika mezi historiky „profánních témat“; mezi historiky je podobně orientovaný badatel vnímán jako teolog, mezi teology jako historik. Již první blok byl přínosný pohledem z různých částí konfesního spektra; tato ekumenická perspektiva vynikla i při večerním kulatém stole, jehož se účastnili Martin Barus, Ota Halama, Michal Sklenář a Drahomír Suchánek. Zde vyvstaly otázky po významu bádání nad církevními dějinami pro jiné obory,

připomenuto bylo, jak církevní dějiny formoval zejména dramatický vývoj 20. století, diskutující si všimli, jak nerovnoměrně jsou moderní církevní dějiny sledovány (opomíjeno je období druhé světové války) atd. Zajímavé je i místo témat z českých církevních dějin v celoevropském či celosvětovém diskurzu nebo otázka popularizace náboženských témat, již můžeme v posledních měsících spojit třeba s rezonancí románu Kateřiny Tučkové *Bílá Voda* nebo různými podcasty.

Úterní jednání otevřel příspěvek Marka Šmída shrnující témata a trendy výzkumu církevních dějin 20. století, často s důrazem na jednotlivce, připomněl ale i mnohá desiderata tohoto bádání, ať už na poli výzkumu jednotlivých osobností — rovnoměrně ostatně nejsou zpracovány ani biografie všech důležitých biskupů —, chybějících dějin každodennosti římskokatolické církve, politického angažmá kněží, ale též syntéz církevních dějin. Autor této zprávy se pokusil zamyslet nad aktuálními přístupy k církevním a náboženským dějinám v době předmoderní, zejména s inspirací v německém a francouzském prostředí, a upozornil na různé metodické inspirace, jež tento výzkum přináší. Program zpestřily dva workshopy Petra Hudce, jeden realizovaný v terénu (v bývalém kostele litoměřických dominikánů), druhý v učebně, kde se posluchači letní školy v rámci jednoduché hry pokoušeli vžít do obtížné pozice kněze působícího v atmosféře totalitního režimu. Jiří Mikulec pak ve večerní přednášce, obohacené též o hudební ukázky, představil specifika nejrozmanitějších náboženských slavností doby baroka od korunovací a kanonizačních slavností až po „běžná“ pouliční procesí či poutové slavnosti lokálního významu, a to z hlediska jejich významu pro jednotlivce, z hlediska rozmanitých rituálů a také z perspektivy působení na všechny možné lidské smysly.

Prostřední den letní školy byl nejdříve věnován příspěvku Petry Gabrielové (Archiv bezpečnostních složek): představila tuto instituci disponující prameny k období režimu nacistického a ve větší míře samozřejmě komunistického, upozornila na úskalí, jež hrozí při hodnocení různých stupňů spolupráce jednotlivců se Státní bezpečností, a představila některé konkrétní vyšetřovací a výsledkové protokoly. Odpoledne si účastníci prošli litoměřické památky, zejména sakrální, a dočkali se opět „audience“ u pana biskupa.

Ve čtvrtek běh přednášek osvěžila exkurze do de facto opuštěného kostela Nejsvětější Trojice v Zahořanech (katastr obce Křešice), jedné z prvních raně barokních staveb v severních Čechách. Výklad poskytl Jakub Pátek (Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně), jenž zaujal posluchače letní školy nejen představením architektonických hodnot stavby, ale také líčením restaurátorských postupů. Odpoledne zahájila přednáška Evy Vybíralové (ÚSTR) o tzv. mexických fakultách papeže, tj. dispenzí pro biskupy v obtížných dobách, a o tzv. skryté církvi. Jaroslav Pinkas (Pedagogická fakulta UK, ÚSTR) představil médium filmu jako pramenu pro církevní dějiny 20. století a Pavel Hradilek (Evangelická teologická fakulta UK) hovořil o slavení liturgie v době pronásledování církve, kdy historický pohled velmi působivě obohatil o vlastní zkušenost.

Pátek byl zasvěcen historickému pohledu na liturgii. Jako velmi inspirující se ukázalo postavit vedle sebe příspěvek katolického teologa a římskokatolického kněze (Pavel Kopeček, Cyrilometodějská fakulta Univerzity Palackého, diecéze olomoucká) a teoložky a evangelické farářky (Tabita Landová, Evangelická teologická fakulta UK).

Pavel Kopeček představil různé příklady liturgických reforem od raného středověku do současnosti a velmi výstižně naznačil proměnlivost liturgie obecně, přičemž ukázal i některé konkrétní příklady, jako tzv. bířmovací políček, jehož podoba je v dnešním kulturním kontextu těžko přijatelná. Právě liturgika je přitom oborem, který stojí na pomezí mezi teologií s určitou neměnností a transcendentním rozměrem a historií, když sleduje i proměny a souvislosti liturgie s postupem času, ale například i v různých konfesních kontextech — zde nelze nezmínit snahy o ekumenickou liturgii posledních let. Vystává též otázka možnosti poznání konkrétně prováděné liturgie, u vědomí rozporu mezi normou a praxí. Tabita Landová sledovala proměny nekatolických bohoslužeb v dějinách, jejichž důraz se posouvá od toho, co církve přináší Bohu, k tomu, co Bůh dává církvi, a které vycházejí z pozdně středověkých bohoslužeb predikantských (s vynecháním mešní oběti). Příznačný je důraz na slovo a zpěv během liturgie; moment oslavy a uctívání ustupuje do pozadí. Je pozoruhodné, že v prostředí reformovaných církví vždy hrála roli určitá snaha o očistu liturgie i liturgického prostoru, ale v posledních letech ožívá i zájem o slavnostní, rituální složku náboženských obřadů. Zajímavý byl i vhléd do práce evangelických liturgických komisí připravujících od roku 2009 novou agendu.

Z reakcí účastníků, živé diskuse a celkově velmi přátelské atmosféry, která též podruhé během pěti dní strávených v Litoměřicích vládla (mimo jiné i díky skvělému zázemí v domě kardinála Trochty a záměrně dosti volně koncipovanému programu, ve smyslu dostatečného prostoru na jednotlivé příspěvky), je zřejmé, že letní škola plní svůj účel. Osobně oceňuji, že se ve druhém ročníku podařilo posílit ekumenický rozměr jednání, byť témata spjatá s římskokatolickou církví stále program dominují. Vzhledem k hlavnímu pořadateli i obecnému zájmu upínajícímu se spíše k dějinám 20. století je pochopitelné, že zde převládala témata z moderních, a ještě více soudobých dějin. Poněkud stranou tak zůstává období předmoderní, ale do značné míry i 19. století. Věřím tedy, že se podaří letní školu uskutečnit i potřetí, že osloví ještě poněkud širší vzorek zájemců (dosud převažují studenti filozofických a teologických fakult). Druhý ročník byl výrazně obohacen o složku teologickou — snad by bylo v další perspektivě zajímavé rozšířit letní školu i o rozměr religionistický, tj. snad pozměnit název z letní školy „církvních dějin“ na letní školu „náboženských dějin“.

Jan Zdichynec